

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 141.319.8/32

ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У ЛІТЕРАТУРНІЙ СПАДЩИНІ ФІЛОСОФІВ-ЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТІВ

О. М. Мосійчук

студентка 1 курсу, група ОiА-11, навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Науковий керівник – к.філос.н., доцент М. С. Мельничук

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

В статті розглядається літературна спадщина екзистенціалізму як філософсько-естетичної течії першої половини ХХ століття. Розкриваються ідейні джерела філософії екзистенціалізму.

Ключові слова: людина, екзистенція, абсурд, бунт, відчуження, свобода, самогубство.

В статье рассматривается литературное наследие экзистенциализма как философско-эстетического течения первой половины XX века. Раскрываются идейные источники философии экзистенциализма.

Ключевые слова: человек, экзистенция, абсурд, бунт, отчуждение, свобода, самоубийство.

In the article the literary inheritance of existentialism is examined as philosophical-aesthetic direction of the first half of XX of century. The ideological sources of philosophy of existentialism open up.

Keywords: human (person), existence, absurd, rebellion, alienation, freedom, suicide.

Екзистенціалізм (з лат. *existentia* – існування) – філософсько-естетична течія ХХ ст., що отримала широке відображення в художній літературі Західної Європи, США, Японії. Екзистенціалізм не є літературною течією у власному сенсі; дані ідеї виразилися у письменників, що належать до різних літературних течій (таких, як символізм, школа «потоку свідомості», і навіть у інших представників реалізму). Але проблематика екзистенціалізму сама по собі тісно пов’язана з естетикою, з мистецтвом. Дуже характерно, що деякі мислителі-екзистенціалісти виражають свої погляди переважно в художній або напівхудожній формі – у філософських романах, новелах і т. п.

Особливість екзистенціального підходу до людини полягає в тому, що вивчається не людина взагалі, а конкретна одинична жива людина. Трагічність існування людини в тому, що вона завжди чимось поглиналась, якоюсь тотальністю – родом, державою, церквою; в ХХ столітті людина поглинається технічною цивілізацією, яка веде з собою знеособлювання зв’язків, світові форми і катастрофи. Звідси ідея скінченності, абсурдності людського буття, її розгубленість в цьому світі і пессимістичному фарбуванні всієї екзистенціальної філософії. Наприклад, істотою екзистенції називається народження, смерть, доля, любов, розпач, каяття. Модусами існування: турбота, страх, рішучість, совість, віра, ненависть, туга. Одна із центральних проблем у філософії екзистенціалізму – проблема життя і смерті. Загроза смерті, скінченності буття людини змушують її задуматися про сенс життя, повернутися від побуту, від повсякденності до самого буття, екзистенції.

Головні представники екзистенціалізму в Німеччині – Мартін Хайдеггер, Карл Ясперс; у Франції – Габріель Марсель, Жан-Поль Сартр і Альбер Камю. На більш пізніх етапах свого руху екзистенціалізм стає переважно течією літературною, проявившись у творчості численних західних письменників середини й другої половини ХХ ст. Саме

СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

екзистенціалістами в літературі були Жан-Поль Сартр і Альбер Камю. В їхніх творах нелегко провести межу між філософським та сухо літературним: герої художніх творів екзистенціалістів втілюють настанови свідомості, відкриті екзистенціалістами-філософами.

Ідейними джерелами екзистенціалістської філософії стали: погляди данського філософа Серена К'єркегора. У своїх творах «Або – або», «Страх і трепет», «Філософські крихти» К'єркегор висунув саме поняття екзистенції і дослідив шляхи й засоби її досягнення. Мислитель повинен розглядати дійсність суб'єктивно, тобто тільки так, як вона відбивається у його індивідуальному існуванні. Мислення ніколи не може пізнати дійсність. Те, що мислить людина, не існує реально. Мислення – абстрактне, існування – конкретне. С. К'єркегор висунув концепцію екзистенціальної істини. Істина – результат зіткнення протилежних “життєвих позицій”.

Фундаментальною рисою екзистенціалізму, яка визначає його вклад в розвиток філософії, є усвідомлення людини як унікальної, неповторної істоти. Буттяожної людини, розглядається як абсолютне. Звідси одна з основних ідей філософії екзистенціалізму – ідея тотожності сутності й існування, що замінила ідею тотожності мислення і буття, характерну для німецької класичної філософії і всієї філософської культури Нового Часу з її гносеологізмом. Іншими словами, основна ідея екзистенціалізму – це ідея знаходження сутності лише через існування. У французькому варіанті екзистенціалізму (Сартр) вона звучить ще більш категорично: існування людини передує його сутності і фактично замінює її [1, С. 55].

Існування – це внутрішнє, суб'єктивне буття людини; воно не піддається раціональному пізнанню, і єдиний спосіб осягнути його полягає в тому, щоб його пережити і описати так, як воно відкривається в безпосередньому переживанні, внутрішньому почуттю. Пізнання як переживання буття. Звідси особливості стилю екзистенціалістів: літературно-художній стиль; роман, есе, міф.

Трактування волі випливає з розуміння суті людського буття. Це проявляється в тому, що людина сама творить, створює себе. Ж. П. Сартр з цього приводу пише: «...Людина – істота, яка спрямована в майбутнє і усвідомлює, що вона проектує себе в майбутнє. Людина – це насамперед проект, який переживається суб'єктивно». У людини існування передує сутності; вона спочатку існує, а потім знаходить свою сутність. «Екзистенціалізм, – говорить Сартр, – віddaє кожній людині на володіння його буття і покладає на неї повну відповідальність за існування. Людина засуджена бути вільною».

У філософському відношенні на екзистенціалізм переважно впливував такий традиційний напрямок, як філософія життя. Екзистенціалізм як яскраве виявлення нонконформізму з'явився своєрідною реакцією на духовну кризу, викликану війнами і стражданнями. У ситуації безнадійності і душевної розгубленості заклик екзистенціалістів до людської дійсності, почуття людської гідності виявився джерелом мужності і моральної стійкості. Основна тема екзистенціалізму – існування, доля особистості у світі, віра і невіра, втрати та здобуття сенсу життя, близька кожному художнику, письменнику, поетові, з одного боку, робить цей напрям популярним серед художньої інтелігенції, з другого – спонукає самих екзистенціалістів звертатися до рідної мови мистецтва [2, С. 81].

Одним із засновників екзистенціалізму був Альбер Камю. Він здійснив значний вплив на інтелектуальне життя повоєнної Європи. Творчість письменника присвячена абсурдності людського існування, виходом з якої є бунт.

До цікавих творів Камю можна віднести п'єсу «Калігула». Де він зображає Калігулу спершу як дуже пристойного парубка, але раптова смерть його сестри й коханої різко міняє його характер. Розпач відкриває йому ту істину, що правди немає у світі, а виходить, немає ні добра, ні зла, тому що все позбавлено змісту.

Залишається тільки сама людина зі своєю волею, якою він і хоче скористатися, тому що влада імператора безмежна. Це значить, що він хоче стати грізним суддею для своїх

підданих. Він знущається з них, і йому доставляє насолоду дивитися на те, як вони тріпотять перед ним. Але Камю показує, що це помилковий шлях. Калігула нічого на ньому не досягає, а самого його чекає відплата. «Я обрав не той шлях, – зізнається Калігула незадовго до смерті, – він веде в нікуди» [5, С. 270].

«Міф про Сізіфа» присвячений розробці філософії і естетики абсурду. Камю пропонує міф про утвердження самого себе – з максимальною якістю розуму, з розумінням долі, що випала, людина повинна нести тягар життя, не змирившись з ним – самовіддача і повнота існування важливіша від всіх вершин. Абсурдна людина вибирає бунт проти всіх – богів.

На думку Камю, нами керує не безглаздя, а суть, але її важко розшифрувати, ключем до цієї суті є бунт. Бунт – це наша історична реальність. Щоб бути, людина повинна бунтувати. В цьому визначені дане чисто екзистенціальне тлумачення бунту. Це насамперед негативна категорія – протест, заперечення, повстання. Це метафізичний бунт, бунт бунтівного одинака проти всесильного і всюдисущого абсурду. Істина, що абсурд – кінцева правда нашої долі на землі, повинна не обеззброювати, а пробуджувати в душі мужність продовжувати жити всупереч вселенському «хаосу», обходячись без доказів на користь такого вибору [3, С. 256].

В «Міфі про Сізіфа» бунт надавав ціну індивідуальному життю – це «боротьба інтелекту з перевершуючою його реальністю», «видовище людської гордіні», «відмова від примирення». Далі у Камю міняється зміст понять «абсурд» і «бунт», оскільки з них народжується вже не індивідуалістичний бунт, а вимога людської солідарності, загального для всіх людей сенсу існування. Бунтар встає з колін, говорить «ні» гнобителю, проводить границю, з якою віднині повинен рахуватися той, хто хоче стати паном. Відмова від рабської долі утверджує волю, ріvnість, людську гідність кожного.

Камю вважав абсурдним весь світ, в якому людина приречена на абсурдне існування. Який же вихід із цього? Виходу немає. Залишається самогубство. «Залишається лише одна по-справжньому серйозна філософська проблема – проблема самогубства», – писав А. Камю. Місце центрального філософського питання, на його думку, повинна зайняти проблема самогубства. І він бачив своє гуманістичне завдання в тому, щоб допомогти людині, що знаходиться у відчай, на межі самогубства, зберегти життя [4, С. 223].

Книга Ж.-П. Сартра «Буття і ніщо» побудована за гегелівським принципом сходження від абстрактного до конкретного: спочатку предмет дослідження – буття – розчленовується на елементи, які не існують в дійсності незалежно один від одного, але можуть бути розглянуті окремо для зручності аналізу. Найбільшою ознакою буття, яке докорінно відрізняється від його свідомості, є відсутність в ньому якихось відносин, які б обумовлювали його внутрішню розчленованість.

Ядром екзистенціалізму Сартра є «філософія свободи». Свобода ставить людину поза закономірністю і причинною залежністю, вона виражає розрив з необхідністю. Свобода не терпить ні причини, ні основи, вона не визначається можливістю людини діяти відповідно до того, якою вона є, оскільки сама її свобода є вибір свого буття: людина така, якою вона себе вільно вибирає. Свобода передбачає незалежність відносно минулого, заперечення його, розрив з ним.

Ніякі об'єктивні обставини не можуть позбавити людину невід'ємної від неї свободи. Вона зберігається в будь-якій ситуації і є можливістю вибирати – вибирати не реальні можливості, а своє ставлення до даної ситуації. Суб'єктивізація свободи означає сприйняття індивідом своєї залежності: він може «вільно» примиритися з нею; при цьому він такий же вільний, як і тоді, коли повстає проти неї. Невільник чи раб «вільні», само визначаючи своє ставлення до свого положення. Перепона, обмеження визначається тим, чого ми хочемо. Тобто завдання полягає не в зміні світу, а в зміні свого ставлення до нього.

Екзистенціальна філософія протиставляє людині суспільство як щось вороже, що руйнує її свободу, індивідуальність. Звідси вимога бунту проти нього. Бунтувати – означає

існувати. Кредо Камю: «Я бунтую – це означає, що я існую». Бунтівна людина – це особистість, яка говорить «ні», яка все заперечує. Камю протиставляє бунт, як він його розуміє, у боротьбі людини за свої права, проти її абсурдного існування. Філософ протиставляє бунт революції, бо остання примушує людину робити те, чого вона часто не хоче, нав'язуючи їй чужі погляди, чужу мету, обмежуючи її свободу. Буття, на думку Сартра, «не має ні приводу, ні причини, ні необхідності». Розум не може бути ключем до пізнання, бо не здатний розібратися в тому, що правильно, а що – ні. «Істини серед нас немає. Двоїстість і суперечність оточують нас, і ми ховаємося від самих себе». Світ – це шифрограма, яку не можна розшифрувати, стверджує Ясперс.

Світ індивіда, за екзистенціалістами – це свобода, на яку людина приречена. Вільний вибір індивіда – його доля, відповідальність і його трагедія. В ті дні та години, коли людина дивиться в обличчя смерті, головну опору, підкреслювали екзистенціалісти, він повинен знайти, в своїй екзистенції. І так буває завжди, коли людина бореться за свободу, своє “Я”, коли йде всупереч самим несприятливим обставинам. «Людина не може бути то рабом, а то вільною. Вона повністю і завжди вільна, або її немає взагалі» (Ж.-П. Сартр).

Важливим поняттям філософії існування є «сенс життя», той зміст, який філософи вкладають у це поняття. В чому ж сенс життя? Навіщо людина живе? Для чого?

У філософії екзистенціалізму питання про сенс життя вирішується однозначно: життя людини – це «буття для смерті», тому і життя, і смерть – абсурдні. «Абсурдно те, що ми народилися, абсурдно і те, що ми живемо». «Рух людини до смерті – основний сенс людського буття» (М. Хайдеггер).

Таким чином, література екзистенціалізму самим глибинним знанням про природу людини визнає усвідомленість нею власної смертності й недосконалості. Філософи екзистенціалісти не робили спроб проникнути в методологічні аспекти науки чи розкрити природу моралі, релігії, мистецтва. В центрі їхньої уваги були питання провини та відповідальності, рішення та вибору, ставлення людини до смерті. Основними проблемами екзистенціалізму стали: людина як унікальна істота, філософія буття, гуманізм, історія західноєвропейської цивілізації, проблема свободи та відповідальності, смерті як найпотаємнішої суті людського існування, проблема часу як характеристики людського буття.

Список використаних джерел:

1. Бичко А. Історія філософії / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський. – К. : Либідь, 2001. – С. 52-63.
2. Больнов О. Философия экзистенциализма / О. Больнов. – СПб., 1999. – 104 с.
3. Камю А. Бунтующий человек / Альбер Камю. – М., 1990. – 411 с.
4. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Сартр Ж.-П. // Сумерки богов. – М. : Полтиздат, 1990. – 398 с.
5. Франгульца п'єса ХХ століття / Театральний авангард. – К. : Основи, 1993. – 511 с.